

DÜNYA PETROL ÜRETİMİ VE FİYATLARI 2009 - 2019 YILLARI AZERBAIJAN VE OPEC ÜLKELERİ İÇİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

ÖZET

Petrolün bir enerji kaynağı olarak baskın rolü nedeniyle, küresel petrol pazarı, dünya enerji piyasalarının en önemlisidir. Ham petrol, küresel bir emtiadır ve fiyatı, dünya genelinde arz ve talep faktörleri tarafından belirlenir. Petrol fiyatlarındaki artış, ticaret ilişkilerinde bir kayma ile ithalattan ihracatçı ülkelere gelir transferine neden olmaktadır. OPEC'in petrol fiyatları üzerinde olan etkisini göz önünde bulundurarak bu araştırma dünya petrol üretimi ve fiyatları ile ilgili yürütülecektir. Bu yönde Azerbaycan cumhuriyeti ve OPEC ülkeleri arasında 2009-2019 seneleri üzere karşılaştırmalı analizi yapılacaktır. Bu çalışmanın amacı dünya petrol üretimi ve fiyatlarının incelenmesidir. Bu yönde OPEC ve Azerbaycan ve OPEC ülkeleri için 2009-2019 senelerini kapsayan süreçte bu değişkenlerin analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Araştırmanın evreni dünya petrol sektörüdür. Örneklem olarak OPEC ülkeleri ve Azerbaycan'da petrol gelirleri ve petrol fiyatları incelenecektir. Bunun için bu konuda yapılan yerli veya yabancı çalışmalar, araştırmalar, internet sayfaları, şirketlerle ilgili yapılan çalışmalar incelenecek ve analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Petrol Fiyatları, Azerbaycan Cumhuriyeti, OPEC

WORLD PETROLEUM PRODUCTION AND PRICES COMPARATIVE ANALYSIS FOR 2009 - 2019 AZERBAIJAN AND OPEC COUNTRIES

ABSTRACT

Due to the dominant role of oil as an energy source, the global oil market is the most important of the world energy markets. Crude oil is a global commodity and its price is determined by supply and demand factors worldwide. The increase in oil prices causes a shift in trade relations and income transfer from import to exporter countries. Taking into account the impact of OPEC on oil prices, this research will be carried out on world oil production and prices. In this direction, comparative analysis of the Republic of Azerbaijan and OPEC countries will be made between 2000-2019. The aim of this thesis study is to examine world oil production and prices. In this direction, it is aimed to analyze these variables in the process covering 2009-2019 for OPEC and Azerbaijan and OPEC countries. The universe of the research is the world oil industry. As an example, oil revenues and oil prices in OPEC countries and Azerbaijan will be examined. For this, domestic or foreign studies, research, web pages, studies about companies will be examined and analyzed.

Keywords: Oil Prices, Republic of Azerbaijan, OPEC

1. GİRİŞ

Petrolün bir enerji kaynağı olarak baskın rolü nedeniyle, küresel petrol pazarı, dünya enerji piyasalarının en önemlisidir. Petrol; diğer enerji kaynaklarına göre, ekonomik kalkınma üzerinde daha etkili ve stratejik bir konuma sahip olmuştur (Uğurlu ve Ünsal, 2016:2, Uğurlu,2018;56). Ham petrol, küresel bir emtiadır ve fiyatı, dünya genelinde arz ve talep faktörleri tarafından belirlenir. Petrol fiyatlarındaki artış, ticaret ilişkilerinde bir kayma ile ithalattan ihracatçı ülkelere gelir transferine neden olmaktadır. Petrol ulaşım, ısıtma, elektrik üretimi ve sanayi gibi çeşitli alanlarda kullanılır. Geniş kullanım yelpazesine bağlı olarak, ham petrol piyasası, diğer tüm emtialardakinden önemli ölçüde daha büyüktür, buna bağlı olarak ham petrol fiyatlarının ekonomisi ve finansal piyasalar üzerinde geniş kapsamlı etkileri vardır.

Ham petrol fiyatları ekonomileri temelde üç kanaldan etkileyebilir: Birincisi, ham petrol fiyatlarındaki değişimler, üretim eğrisindeki arz değişimlerinde meydana gelen değişikliklerle enflasyon üzerinde

önemli bir etkiye sahiptir. İkincisi, özellikle petrol ithal eden ülkeler için, petrol fiyatlarındaki değişikliklerin ödemeler dengesi ve dolayısıyla döviz kurları üzerinde önemli bir etkisi vardır. Üçüncüsü, petrol fiyatlarındaki değişiklikler, bir hanenin ikame etkilerine neden olan toplam tüketim değerini etkilemekte, bu durum, petrol fiyatlarının artması durumunda talebin aşağı yönlü kayması anlamına gelmektedir ve bunun tersi de geçerlidir. Ayrıca, enflasyon ve ticaret dengesinin hem orta hem de uzun vadede döviz kurlarının önemli belirleyicileri olması nedeniyle, petrol fiyatlarının orta ve uzun vadede döviz kurlarını etkilemesi beklenmektedir. Ham petrol fiyatındaki değişikliklerin kısa vadeli etkileri genellikle finansal piyasalardan kaynaklanmaktadır.

İlk defa ham petrol fiyatlarında yaşanan düşüş sürecinin engellemek için Venezuela'dan gelen teklifle, Bağdat'ta 10 Eylül 1960 tarihinde toplanan kongreye, Venezuela, İran, Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt katılım gösterdi. Kongre sonucunda da, İngilizce "Organization of Petroleum Exporting Countries" baş harflerinden oluşan "OPEC" diye bilinen Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı, 14 Eylül 1960'ta kuruldu.

Daha sonra bu kuruma sırasıyla Katar, Libya, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Nijerya, Ekvador ve Gabon da katıldı. OPEC'in ilk önce Cenevre'de olan merkezi ofisi 1965'te Viyana'ya taşındı. Teşkilatın takip edeceği politikalar üye ülkelerin temsilcilerinin katıldığı, yılda en az iki defa toplanan konferanslarda tespit edilir. Kararlar oy birliğiyle alınır. Üye ülkeler tarafından tayin edilen yönetim kurulunun başkanı konferanslar zamanında seçilir. Viyana'da bir idare ve araştırma sekreterliği bulunmaktadır.

OPEC in petrol fiyatları üzerinde olan etkisini göz önünde bulundurarak bu araştırma dünya petrol üretimi ve fiyatları ile ilgili yürütülecektir. Bu yönde Azerbaycan Cumhuriyeti ve OPEC ülkeleri 2000-2019 seneleri üzere karşılaştırılmalı analizi yapılacaktır.

Bu çalışmanın amacı dünya petrol üretimi ve fiyatlarının incelenmesidir. Bu yönde OPEC ve Azerbaycan ve OPEC ülkeleri için 2009-2019 senelerini kapsayan süreçte bu değişkenlerin analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Bu yönde belirlenen hedeflerden birincisi dünya petrol üretiminin ayrı-ayrı ülkelere göre incelenmesidir. Bu yönde petrol üretimi farklı ülkelere göre açıklanmıştır. Azerbaycan petrol sektörü ile ilgili genel bilgiler ve makroekonomik göstergeler vurgulanmıştır. Petrol fiyatlarındaki değişim ve bu ülkelerin ekonomilerine etkisi açıklanmıştır.

Araştırmanın evreni dünya petrol sektörüdür. Örneklem olarak OPEC ülkeleri ve Azerbaycan'da petrol gelir ve fiyatları incelenecektir. Bunun için bu konuda yapılan yerli veya yabancı çalışmalar, araştırmalar, internet sayfaları, şirketlerle ilgili yapılan çalışmalar incelenecektir ve analiz edilecektir.

Çalışmada, OPEC ülkeleri ve Azerbaycan petrol üretiminin ve fiyatlarının mevcut durumu alanlarda ve bölgelerde detaylı bir şekilde çalışılmış, gelişme potansiyeli analiz edilecektir. Devlet petrol politikası ve eğilimleri araştırıldı. Araştırmamızda istatistik veriler kullanılarak mevcut durum analizlerle açıklanmıştır. Tanımlayıcı istatistikler yorumlanacak, veri görselleştirme teknikleri ile genel eğilimler saptanacaktır. Korelasyon ve regresyon analizi ile değişkenler arasındaki ilişki araştırılacaktır.

2. DÜNYA PETROL SEKTÖRÜNÜN ÖZELLİKLERİ

Dünya ekonomisi giderek küreselleşmekte ve bütünleşmekte ve tüm endüstriler için daha karmaşık ve bağlantılı bir ortam yaratmaktadır. Teknolojik sınırların azaltılması, yenilikleri daha hızlı ve daha geniş bir ölçekte genişletilmektedir. Şirketlerin müşterinin gereksinimlerini karşılamak için daha fazla çalışması gerekmektedir (McKinsey & Company, 2011:1). Büyük çokuluslu şirketler, iş yapma şeklini geliştirmek için boyutlarından ve küresel varlığından yararlanmaya çalışıyorlar. Bu gelişen ortam, şirketlere maliyetleri azaltmak ve rekabette önde olmak için operasyonları optimize etmek için tedarik zinciri etkinliği konusunda daha fazla rekabet etmeleri için ilham veriyor. Tedarik zinciri, bir ürünü veya hizmeti tedarikçiden müşteriye taşıyan organizasyon, süreçler, insanlar, fiziksel kaynaklar (ör: makineler) ve bir şirketin değerinin büyük bir kısmını oluşturur. Maliyet azaltımı, operasyonel verimlilik ve kaldırma, tedarik ve tedarik fonksiyonuyla bağlantılıdır. Bu nedenle, işlev petrol ve gaz oynaklığını ele alma ve rekabet avantajı sağlama yeteneğini geliştirmek için daha büyük çabaların hedefi haline gelmiştir.

Petrol ve ürünlerinin aşırı parasal değeri, petrolün "siyah altın" olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Petrol birçok sanayi için hayati öneme sahiptir ve endüstriyel uygarlığın mevcut yapılandırmasında

sürdürülmesi için gereklidir ve bu da onu birçok ülke için kritik bir endişe haline getirmektedir. Petrol ve gaz endüstrisi temel olarak enerji tüketimi için doğal kaynakların (doğal gaz ve ham petrol) çıkarılmasına adanmıştır. Son kullanıcılara petrol ve doğal gaz satan ekipman ve hizmet sağlayıcılar ile üretim şirketlerinden (operatör olarak adlandırılır) oluşur. Aktörler piyasa fiyatını belirleyen bu doğal kaynakların arz ve talebine güvenmektedir.

Tablo 1. Petrol Sektörleri ve İlgili Aktörler

Sektörler	Açıklama	Önemli oyuncular	Müşteriler
Kaynağa yönelik	Keşif ve Üretim (EP)	Üretim Şirketleri Hizmet şirketleri	Operatörler
Kullanıma Yönelik	Kaynaktan son tüketiciye (Dağıtım, rafineri, depolama)	Ulusal Petrol Şirketleri Uluslararası Petrol Şirketleri	Son kullanıcılar

Kaynak: Monnac, 2015:6

3. DÜNYA PETROL ÜRETİCİLERİ

Petrol ve gaz endüstrisi dünyadaki en büyük endüstrilerden biridir. Bu sektör, bu malların araştırılması, çıkarılması, rafine edilmesi, taşınması ve pazarlanmasında yer almaktadır. Birçok endüstri, çoğunlukla kimyasal ürünler için enerji yakıtları veya hammaddeler şeklinde olmak üzere petrol ve gaz ürünlerine son derece bağımlıdır. Petrol ve gaz şirketleri dünyanın en büyük şirketleri arasındadır. ExxonMobil ve Royal Dutch Shell, 2017 yılında sırasıyla 237 ve 305 milyar ABD Doları gelire dünyanın en büyük şirketleri arasındadır.

Bununla birlikte, bu şirketler günlük üretime dayanan en iyi petrol üreticileri değildir. En büyük petrol üreticileri Suudi Arabistan'dan Suudi Aramco, Irak'tan INOC, İran'dan NIOC ve Rusya'dan Rosneft gibi devlet kontrolündeki şirketler. Örneğin Suudi Aramco, günde 12 milyon varilden fazla günlük ham petrol üretimine sahiptir. Karşılaştırmak gerekirse (piyasa değerine göre) en büyük özel petrol şirketi olan ExxonMobil'in günlük üretimi, yaklaşık 2,4 milyon varildir. Küresel olarak, toplam günlük petrol üretimi 92 milyon varile doğru yöneliyor.

Tablo 2. 2018'deki En Büyük 10 Petrol Üreticisi ve Toplam Dünya Petrol Üretiminin Payı

Ülke	mln. varil günde	Dünya ile kıyaslama %
ABD	17.94	18%
Suudi Arabistan	12.42	12%
Rusya	11.40	11%
Kanada	5.38	5%
Çin	4.81	5%
Irak	4.62	5%
İran	4.46	4%
BAA	3.79	4%
Brezilya	3.43	3%
Kuveyt	2.91	3%
İlk 10	71.15	71%
Dünya Toplam	100.89	

Kaynak: URL 1

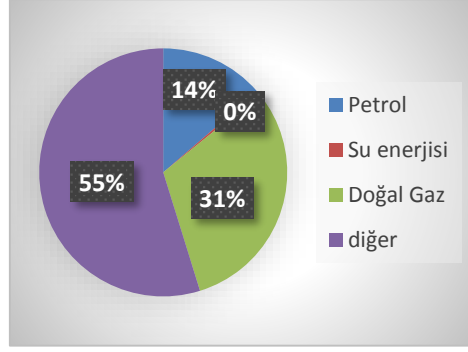
4. OPEC, OLUŞUMU VE TARİHÇESİ

OPEC bültenlerine göre, bu örgütü kurma fikri 1949'da Venezuela tarafından, İran, Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi diğer petrol üreten ülkelere petrol konularında düzenli işbirliği yollarını önermiştir. Ancak, asıl sebep 1959'da birçok uluslu petrol şirketinin çıkarılan ve satılan petrolü kontrol etmeye başlaması, fiyatları ve kime satıldığını belirlediğinde geldi. Bu sorunlara çözüm bulmak için nisan ayında Mısır'ın Kahire kentinde Birinci Arap Petrol Kongresi'nin yapılmasına neden olan ve hükümetlerine küçük bir telif hakkı verdiler ve petrol şirketlerini hükümete danışmaya ikna etmeye çalıştılar. Talep şirketler tarafından reddedildi. 10 Eylül 1960'da Petrol üreticisi ülkelerin delegeleri Bağdat'ta bir araya geldi ve dört gün sonra, tam olarak 14 Eylül 1960'da, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), beş petrol üreten ülke ile kalıcı bir hükümetlerarası örgüt olarak kuruldu (İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela).

Bu ülkelere Katar (1961) katıldı, Endonezya (1962) üyeliğini Ocak 2009-Aralık 2015 arasında askıya aldı, Libya (1962), Birleşik Arap Emirlikleri (1967), Cezayir (1969), Nijerya (1971), Ekvador (1973) - üyeliğini Aralık 1992-Ekim 2007 arasında askıya aldı -, Angola (2007), Gabon (1975)- Ocak 1995'te üyeliğini sonlandırdı-, 1 Temmuz 2016'da Örgüte yeniden katıldı.

5. AZERBAJYCAN PETROL SEKTÖRÜ

Azerbaycan ekonomisinin ve hükümet gelirlerinin merkezinde ham petrol ve doğalgaz üretimi yer almaktadır. Doğalgaz, Azerbaycan'ın toplam yerli enerji tüketiminin yaklaşık üçte ikisini oluşturmaktadır. Petrol, toplam enerji tüketiminin üçte birinden daha azını sağlar.

Resim 1. Azerbaycan Enerji Tüketimi, 2018 **Kaynak:** www.statista.com

20 Eylül 1994'te Bakü, Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründeki en büyük 11 petrol şirketi ile Azerbaycan sektöründeki Azeri ve Çıra alanlarının ortak gelişimi üzerine bir anlaşma imzaladı. 2024 yılına kadar 30 yıllık dönemi kapsaması beklenen "Yüzyılın Sözleşmesi" nin uygulanması sonucunda bu petrol sahalarına 33 milyar dolar yatırım yapılmış, 436 milyon ton (yaklaşık 3,2 milyar varil) petrol üretimi gerçekleştirilmiş, 3 milyar varil petrolün dünya pazarına ihracatı ile ülkemiz 125 milyar dolardan fazla doğrudan kar elde etmiştir (Aliyev, 1999:40).

Aynı zamanda, anlaşmanın 23 yılı boyunca, hepsi Azerbaycan hükümetine devredilen petrol sahalarından 30 milyar m³ ilişkili gaz çıkarıldı. Geçtiğimiz 23 yıl boyunca, anlaşmanın Azerbaycan ekonomisine doğrudan katkısı olduğu kadar dolaylı olarak da olumlu katkıları oldu. Azerbaycan'da sosyo-politik ve ekonomik istikrarın sağlanmasının, yerli ve yabancı yatırımların ekonominin diğer sektörlerine açılmasının bu anlaşmanın imzalanması ile olduğunu söylemek yeterlidir (Aliyev, 2001:82).

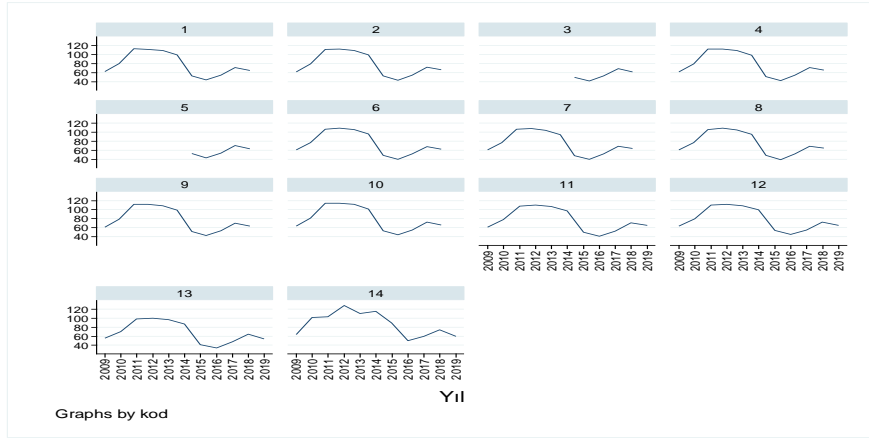
Söz konusu "Yüzyılın Sözleşmesi" nin 23 yılı boyunca, devletin büyüyen finansal kaynaklarının bir kısmı da petrol dışı sektörün gelişimine odaklanmaktadır. Böylece, geçtiğimiz dönemde devlet, petrol dışı sektörler için imtiyazlı krediler sağlamış ve çeşitli alanlarda tarımsal girişimciler için destek mekanizmaları oluşturmuştur (Memmedov, 1997:48). Söz konusu tedbirler sonucunda ülke ekonomisinin beşerî sermayesi oluşturulmuş, teknolojik destek seviyesi artırılmış ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma için elverişli koşullar yaratan petrol dışı sektörde dinamik büyüme hızı yakalanmıştır.

6. UYGULAMA

Çalışmada; Azerbaycan ve OPEC ülkelerinin 2009 – 2019 yıllık fiyat ve üretim verileri kullanılmıştır. Ülkeler aşağıdaki şekilde kodlanmıştır.

Tablo 3. Azerbaycan ve OPEC Ülkeleri Kodlanma

Ülke	Cezayir	Angola	Kongo Cumhuriyeti	Ekvator Ginesi	Gabon	Iran	Irak
Kod	1	2	3	4	5	6	7
	Kuveyt	Libya	Nijerya	Suudi Arabistan	BAE	Venezüela	Azerbaycan
Kod	8	9	10	11	12	13	14

Grafik 1. Azerbaycan ve OPEC Ülkeleri 2009 - 2019 Fiyat Grafikleri

2014 yılından bu yana ABD'deki kaya petrolü üretimindeki artış, Çin ve Avrupa Birliği'nin ekonomik büyümesindeki yavaşlama ve dünya genelindeki siyasi güvensizliğin petrol fiyatlarının düşmesinin arkasındaki faktörler olduğu yeni bir petrol krizinden zarar gördü. Bununla birlikte, Ukrayna'da son dönemde yaşanan kriz ve ABD ile Suudi Arabistan arasındaki dostane siyasi ilişki, enerji piyasasının mevcut belirsizliğine en büyük katkıda bulunmaktadır.

Haziran ve Aralık 2014 arasında % 40'tan fazla (Foo, 2015), 2015 yılı sonunda dünya ham petrol fiyatları ÇED'e göre 2009 başından bu yana en düşük seviye olan varil başına 40 doların altındaydı. West Texas Intermediate (WTI) ham petrolünün spot fiyatları da 2014 ile 2015 yılları arasında % 53'e çıkarıldı ve 2015 yılında varil başına 49 Dolar'a ulaştı. Ocak 2016'da 30 Dolar'ın altına düşen petrol fiyatları, aralık ayında 54 doların üzerine çıktı ve Ocak 2017'de petrol fiyatları 1 Dolar artarak 55 Dolar'a çıktı. ABD Enerji Bilgi İdaresi, gelecekteki petrol fiyatları hakkında tahminlerde bulunur ve dalgalanmanın 2016'daki kadar kötü olmayacağını bildirmektedir (Amadeo, 2017).

Grafik 2. Azerbaycan ve OPEC Ülkeleri 2009 – 2019 Üretim Grafikleri

7. SONUÇ

Yapılan araştırma sonucunda Azerbaycan ve OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarının 2009 – 2013 yılları arasında yükselmiş olduğunu, 2013 – 2016 yıllarında düşüşe geçtiğini, 2016 – 2018 yılları aralığında yeniden bir yükseliş kazanmasına rağmen 2018 yılından itibaren yeniden bir düşüşe geçtiğini görebiliriz. 2013 yılından başlayarak petrolün fiyatlarının düşüş nedenleri olarak ABD'nin kaya petrol devrimini, Irak ve Libya'nın petrol üretimindeki beklenmedik artışını, OPEC'in üretim kotasının azaltmaması ve diğer başka etkenler gösterilebilir.

2011 yılında “Arap Baharı” tüm Ortadoğu’yu etkiledi, Libya İç Savaşı ise bölgenin ihracat dengesi için önemli bir süreç geliştirdi. 2014 yılında Amerika Birleşik Devletleri şeyl gazı ve petrolü ile Rusya’nın bunu dengelemek üzere fazla üretim yapması nedeniyle fiyatlarda büyük oranda düşüş gerçekleşti. OPEC’in Kasım 2015 kararları da 2015 pazar fiyatlarını etkiledi. 2015 yılında ABD’de petrol ihracatı 100 yılın en yüksek seviyesine ulaştı. Petrol fiyatları 22 Temmuz’da 50 Dolar seviyesine ulaştı.

Petrol fiyatlarının keskin düşüşünde rol oynayan önemli faktörlerden biri de ABD’nin kaya petrolünü yeni geliştirilmiş teknolojilerle daha düşük maliyette üretiminin hızlı artışı olmuştur. Ayrıca 2014 yılı boyunca Irak ve Libya’daki çatışmalara rağmen her iki ülkenin petrol üretiminin sekteye uğramaması, tam tersi üretimin artması, fiyatlardaki düşüşte olan arz yönlü etkilerden biridir. 2014 Kasım ayında gerçekleşen Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü’nün (OPEC) toplantısında üretim kotasının azaltılmama kararı yıl sonunda petrol fiyatlarının düşüşünü hızlandırmıştır.

KAYNAKÇA

- Aliyev, N. (2001). *Petrol Azerbaycan’ın Milli Serveti (Eyvaz Gasanov’un Röportajı)*. Diyalog Avrasya Dergisi, 82.
- Aliyev, F. (1999). Kontrakt Veka: 5 Let Spustya. *Consulting & Business*, (9),40-41.
- Amadeo, K. (2016). *U.S. Exports: Top Categories, Challenges, Opportunities, Why Isn't America the World's Largest Exporter?* University of Chicago Press Journals Updated February 15, 2017.
- Foo, N. (2015). Falling Crude Oil Prices: The Impact on the Economy of the Asia Pacific Region. *International Association for Energy Economics*, 0(0), 31-33.
- McKinsey & Company (2011). *McKinsey on Supply Chain: Select Publications*, January, 1–32,
- Memmedov, E. (1997). *Asrın Müqavilesi Azerbaycan Neft Saneyisinin İnkişafında Mühüm Merheledir. Azerbaycan Neftinin Düneni Bugünü ve Sabahı*. (Ed. M Merdanov v.d.), Bakı.
- Monnac, S.M. (2015). *Oil and gas service companies adapting procurement and sourcing to the volatile oil and gas market*. Master Thesis with main profile in International Business. Norwegian School of Economics Bergen
- Uğurlu, E. (2018). *Demand of Turkish energy market*. İçinde B. Kristic (Ed.), *Strengthening the competitiveness of enterprises and national economies* (pp. 55–75). Niş: University of Nis, Faculty of Economics.
- Uğurlu, E. ve Ünsal, A. (2016). *Ham Petrol İthalatı ve Ekonomik Büyüme: Türkiye*. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/69923/>